

ROM OCH PARTERRIKET

Av docenten TORVALD HÖJER

HISTORIKERN är mycket illa ställd, när det gäller att rekonstruera det partiska eller arsacidiska rikets uppbyggnad och öden liksom dess ledares syften och motiv. Källmaterialet är ovanligt besvärligt. Det finns materiella kvarlevor, som bragts i dagen av den nutida arkeologin; särskilt betydelsefulla äro 1920- och 1930-talens utgrävningar i Dura-Europos vid mellersta Euftrat. Men de arkeologiska fynden äro som så ofta annars främst av vikt för den ekonomiska och kulturella historien och ge i allmänhet jämförelsevis litet för den politiska. De erbjuda ej ens säkra kronologiska hållpunkter, då det ofta är oklart, om deras dateringar hänföra sig till den seleucidiska eller den arsacidiska eran. Av stor vikt äro de partiska mynten, vilka torde utgöra vår bästa källa, när det gäller en så elementär sak som regentlängden, detta nödvändiga skelett för en politisk historia. Men de bjuda på den komplikationen, att de ofta ej bära vederbörande konungs eget namn.

Viktigast äro därför de litterära källorna, men även de äro särdeles besvärliga. Partiska annaler ha möjligen funnits men i så fall förstörts under sasaniderna, då arsaciderna betraktades som usurpatorer. De historier om det partiska riket, som författades på grekisk-romersk botten, äro numera försvunna. Om man räknar upp blotta namnen på de antika skriftställare, som alltjämt stå oss till buds, blir det visserligen en imponerande rad av författarnamn, men det gäller mestadels blott enstaka notiser, infällda i annat sammanhang. Några av ifrågavarande arbeten äro därjämte endast fragmentariskt bevarade eller utgöra sammandrag — stundom oklara eller skeva — av förlorade större verk, så t. ex. Justinus' för parternas äldre historia särskilt viktiga kompendium av Trogus Pompejus' stora arbete.

Till de klassiska författarna kunna läggas dels några judiska, främst den mycket väl underrättade Josefus — det fanns alltid goda förbindelser mellan Palestina och de talrika judiska församlingarna i Babylonien, och parterna spelade en viss roll i Palestinas egen historia — dels armeniska och syriska berättande källor,

om vilkas värde skilda meningar ännu synas råda. Vidare tillkomma, något som ger en särskild bouquet åt parternas historia och visar dess karaktär av *världshistoria*, kinesiska källor från Handynastin. Men där möter den ofta mycket stora svårigheten att identifiera de kinesiska sagesmännens ort- och personnamn.

Källmaterialet har utöver sin fragmentariska beskaffenhet en annan stor svaghet. Det behandlar parterriket *utifrån*, ur andra folks synpunkt, vilken till på köpet i flertalet fall är avog mot parterna. Att med ledning av dylika källor söka rekonstruera de partiska statsmännens idéer och tankegångar är särdeles vanskligt.

Ytterligare en svårighet tillkommer. De klassiska författarna behandla naturligt nog partiska förhållanden helst i samband med direkta romersk-partiska förvecklingar. Men parterriket var en *asiatisk* stormakt med vitt spända gränser och andra viktiga grannar: i norr de oroliga sarmatiska och skytiska folken, i öster först det grekiska riket i Baktrien och Pendsjab och senare de sakiska och tokhariska statsbildningarna i nordöstra Iran. Dessa maktfaktorer inverkan på varandra och på arsaciderna är i betydelsefulla hänseenden allttjämt höljdd i dunkel, men det är klart, att många vändningar i den partiska politiken vid Eufkrat och i Armenien kunna ha berott på oss obekanta förhållanden vid Oxus eller Indus.

Det är ett vackert bevis för fulländningen i de arbetsmetoder, som numera nyttjas inom antikens historia, att det t. o. m. med detta spinkiga och motspänstiga källmaterial dock varit möjligt att ge en förhållandevis så fyllig helhetsbild av parterriket och dess plats i Roms historia, som skett t. ex. i några kapitel i den på 1930-talet utgivna »Cambridge Ancient History». Det kan även måhända förtjäna nämnas, att en tysk officer och historiker 1922 gjorde de romersk-partiska kriget till föremål för en regelrätt krigshistorisk undersökning. Det torde kunna diskuteras, om det spröda antika källmaterialet i allo tål en dylik preussisk exercis.

Utrymmet tillåter ej ens en flyktig presentation av annan nyare litteratur i ämnet. Mot det mesta därav har från iranistiskt håll riktats den vägande kritiken, att de svårutnyttjade orientaliska källorna, främst de armeniska, ej tillräckligt uppmärksammats.

Det partiska riket skapades omkring 250 f. Kr. — dess officiella tideräkning började med våren 247 — av parnerna, en nomadisk stam från stäppen norr om Atrak. Ätminstone dess styrande skikt

var av nordiranskt ursprung. Vad parterna själva kallade sig, är okänt. Namnet parter, som härrör från romare och greker, kommer av den persiska satrapien Partien (det nuvarande Chorasán), där parterna slog sig ned vid det seleucidiska väldets begynnande upplösning.

Under sitt första århundrade var den nya statsbildningen utsatt för bakslag, det svåraste omkring 210, när Antiokos III under sitt ryktbara krigståg österut gjorde även parterna till sina vasaller. Men något senare framträdde Rom, t. v. blott indirekt, som en viktig faktor i deras historia. Scipionernas seger vid Magnesia över Antiokos möjliggjorde åter ett självständigt parterrike, och den viktigaste förutsättningen för dettas fortsatta frammarsch var Roms envisa avundsjuka och misstroende mot seleuciderna.

Parternas verkliga genombrott som maktfaktor kom under konung Mitridates I, som lyckades erövra Medien och därefter omkring 140 f. Kr. även Babylonien och Mesopotamien. Han och hans efterträdare förmådde också hävda denna nya maktställning mot seleucidiska restaurationssträvanden. Därmed hade en ny stormakt uppstått, som innehade det gamla perserrikets kärnländer, Iran och Tvåflodslandet. Hur långt parternas välde sträckte sig österut, är svårt att avgöra och växlade vid olika tidpunkter. Det samma gäller gränsen mot stäppfolken i norr. En världshistorisk insats gjorde parterna genom att dämna upp den sakisk-tokhariska flodväg från nordöst, som ursprungligen satts i rullning av hunnernas segrar i det västligaste Kina kort efter år 200 f. Kr.

Som redan antytts, äro källorna till parternas inre historia och samhällsorganisation sparsamma och fragmentariska. Vissa drag framträda dock klart. I likhet med både akemenidriket och sasanidväldet och i ännu högre grad än dem var parterstaten utpräglad feodal. Det har sagts, att den iranska statstanken i äldre tid är feodal i motsats till Assyriens, diadokstaternas och Roms centralistiska. Kring arsacidriket i snävare mening grupperades en rad större vasallstater såsom Armenien, Media Atropatene (nu Azerbeidjan), Hyrkanien, Baktrien och Persis. Även många smärre vasallstater funnos; bäst kända äro de längst i väster. Men också de områden, som formellt lydde direkt under storkonungen och förvaltades av satraper, närmade sig vasallstaternas typ, eftersom satraperna hämtades ur landskapens främsta stormannaätter och värdigheten i stor utsträckning gick i arv. Den feodala hierarkin hade av allt att döma en hel rad trappsteg, från de liv-

egna i pyramidens botten till storkonungen på dess topp. Dennes makt var i teorin absolut, men han tillsattes genom val, ehuru i regel inom den härskande dynastin. De främsta magnatfamiljerna såsom Sūrēn och Kārīn kunde nästan tävla med honom i makt. Huset Sūrēn skall enligt en teori t. o. m. tidvis ha härskat över ett eget rike i östra Iran och Pendsjab. Viktigt är vidare, att de talrika grekiska städerna inom riket med Seleucia i spetsen intogo en ställning av fria riksstäder. De voro ett arv från de tidigare seleuciderna; Eduard Meyer har i en stor essay skildrat dessas märkliga insatser som stadsgrundare i Tvåflodslandet och Iran. Det enda arsacidiska kungabrev, som vi åtminstone för några år sedan kände, gäller karakteristiskt nog just ett kommunalt val i en dylik fri stad.

Denna statsorganisation var särdeles lös, och parterrikets inre historia, i den mån den är känd, erbjuder samma bild som Främre Asiens muhammedanska stater efter kalifatets upplösning — ett virrvarr av palatsrevolutioner, tronstrider, blodbad inom härskarätten och resningar bland stormännen. För rikets yttre förhållanden, särskilt gentemot Rom, var denna bristande stabilitet ödesdiger.

Om parterrikets finanser veta vi så gott som intet. En mycket betydelsefull roll har med säkerhet spelats av pålagor på karavanhandeln. Riket behärskade nämligen delvis en av den dåtida världshandelns viktigaste pulsådror, den ryktbara Sidenvägen, vars huvudgren sträckte sig över Baktra (nu Balkh), Merv och Ekbatana till Seleucia och därifrån till Medelhavet. Parterna behärskade även den kortaste sjövägen från Indien, genom Persiska viken, ehuru det även fanns en av dem oberoende route genom Röda havet. Tidtals förekommo av mycket att döma direkta diplomatiska förbindelser mellan storkonungen och Kina.

I en materialistisk tid som vår ligger det nära till hands att i kampen om dessa stora handelsvägar se själva livsnerven i den romersk-partiska rivaliteten. Men källorna ha ej mycket att förnäla därom. Det kan ej ens göras sannolikt, att Crassus, stor-kapitalets klassiske företrädare i den äldre världshistorien, drevs fram till slagfältet vid Carrhæ av sin lust att monopolisera världshandeln med siden. Och om Neros eventuella planer att åt Rom trygga nya förbindelser med Indien och Kina utanför arsacidernas räckvidd veta vi egentligen intet. Snarare skulle man då kunna inläsa handelspolitiska syften i Trajanus' fälttåg ända ner till Persiska viken.

Källornas och den för oss kända historiens natur ställer parterrikets militära förhållanden i förgrunden. De voro karakteristiska för denna feodalstat. En egentlig stående här fanns inte — konungen hade dock hustrupper — utan armén var ett feodalt uppåd. De viktigaste vapenslagen voro bägge beridna: tungt pansrade ryttare med kraftiga lansar på pansarklädda hästar och lättberidna, utomordentligt skickliga bågskyttar. De förra voro adelsherrarna, de senare deras följen. Fotfolket tyckes åtminstone under rikets tidigare skeden ha spelat en rätt liten roll, och i motsats till akemenider och sasanider synas parterna ej ha använt elefanter i fält, något som f.ö. gör uppgifterna om ett partiskt välde i norra Indien mindre sannolika. — Den partiska härens normalstyrka var relativt blygsam, 40,000 till 50,000 man.

Karakteristiskt för den romersk-partiska politiken är slutligen, att det mellan de bägge stormakterna fanns en rad mindre stater: Armenien, Media Atropatene, Commagene, Osroëne (bägge vid den stora Eufratkröken) och under kejsartiden längre söderut Palmyra med sin blomstrande karavanhandel. Dessa riken stodo i vasallförhållande än till den ena, än till den andra av de båda stormakterna och sökte bevara sin relativa frihet genom att kryssa mellan dem och efter förmåga spela ut den ena mot den andra. Situationen påminner om Afganistans och en rad mindre staters brydsamma läge mellan Ryssland och Brittiska Indien under 1800-talet. Viktigast var Armenien; kampen om inflytandet där skulle utlösa de flesta romersk-partiska konflikterna. Till sin inre struktur överensstämde Armenien i stort med parterriket.

Den första kända direkta politiska kontakten mellan Rom och parterna ägde rum 92 f. Kr., då Sulla som propretor i Cilicien mötte en partisk beskickning vid Eufrat. Förbindelserna voro till en början vänskapliga till följd av den gemensamma motsättningen till Mitridates av Pontus och Tigranes av Armenien. En förändring kom med Pompejus. Visserligen hade storkonungen efter någon tvekan varit dennes rätt passive allierade, men i och med annexionen av Syrien blev Rom arsacidernas direkta granne, och därtill gynnade Pompejus det besegrade Armenien på parternas bekostnad och gjorde Osroëne till Roms vasall. Parterriket var vid denna tid försvagat av inre oro.

Ett nytt skede inleddes år 55, då parterriket konsoliderades, samtidigt som Crassus blev ståthållare i Syrien. Som bekant kom han dit med det fasta beslutet att öppna ett erövringskrig mot par-

terna. Hans motiv synes ha varit behovet att med stora militära framgångar stärka sin ställning inom triumviratet. Dessutom hade han troligen ekonomiska avsikter. En romersk erövring i Östern innebar alltid en exploatering och utplundring i stor skala. Det är alltså fråga om en klar romersk aggression mot parterna.

Crassus förfogade över en rätt stor armé, 7 legioner (44,000 man), men dess kvalitet tyckes ha varit tvivelaktig. Framför allt led han, såsom ofta var fallet vid Roms fälttåg, brist på kavalleri, som han dock hoppades få av Armenien och andra vasaller. I det kritiska ögonblicket uteblev emellertid denna hjälp. I den öppna nordmesopotamiska terrängen med dess svåra försörjningsförhållanden visade legionärerna sig hopplöst underlägsna de partiska bågskyttarna, sedan Crassus' fåtaliga men goda galliska rytteri krossats av pansarryttarna. Parternas ledare av ätten Sürēn — hans personliga namn är okänt — synes också ha varit en ovanlig militär begåvning. En särskilt skapad tross, enligt uppgift bestående av 1,000 kameler, användes för att föra fram pilar till slagfältet och möjliggöra en oavbruten »eldgivning». En kombination av beskjutning med branta och med flacka pilbanor gjorde legionärernas sköldar otillräckliga som skydd. Resultatet blev, främst till följd av en rad olyckliga omständigheter omedelbart efter det egentliga slaget, en av de svåraste katastrofer, som någonsin drabbat en romersk armé. Fältherren och minst 3/4 av manskapet gingo förlorade vid Carrhæ. — Men efter denna katastrof visade det sig liksom även senare, att parternas statliga och militära organisation nog möjliggjorde en framgångsrik defensiv men inte en energisk offensiv krigföring.

Revensch för Carrhæ blev av psykologiska skäl en lösen för romersk politik, och Cæsar planerade efter sin seger i inbördeskriget ett stort fälttåg i öster, tydligen alltjämt i erövringssyfte. Mördarna kommo emellan. I stället gav förvirringen i romarriket mellan 44 och 40 f. Kr. parterna en chans till invasion. Karakteristiskt nog var emellertid en romersk politisk emigrant, den yngre Labienus, egentligen den ledande själen i detta fälttåg, vilket under år 40 bragte så gott som hela Syrien och Mindre Asien i parternas händer. När starka romerska förband ett år senare sattes in, drevos parterna snabbt tillbaka över Euftrat. Det var tydligt, att deras armé saknade möjlighet att komma till sin rätt utanför sin egen terräng. Detta är faktiskt den enda verkliga partiska invasionen i stor stil på Roms område.

Det blev i stället Cæsars ene politiske arvtagare, Antonius, som

försökte förverkliga revanschtanken. Hans mening var, att parterna skulle spela samma roll på hans väg till världsherraväldet som nyss gallerna på Cæsars. En mycket stor invasionsarmé, 16 legioner, koncentrerades, och målet var även denna gång en erövring. Man har sammanställt namnen på Antonius' och Cleopatras tvillingbarn, Alexander *Helios* och Cleopatra *Selene*, med dessa erövringsplaner; storkonungen bar titeln »solens och månens broder». Alexander Helios fick f. ö. av sin far titeln konung av Medien och Partien.

Men trots att angreppet (36 f. Kr.) i enlighet med Cæsars planer företogs genom Armeniens bergland i riktning mot Ekbatana, ej genom det öppna Mesopotamien, visade sig även nu parternas styrka i defensivkrig. Romarnas tross och belägringsmaskiner föllo genom en kupp i deras händer. Fälttåget slöt med att Antonius mitt i vintern måste rädda sin armé ur Media Atropatene genom Armenien till Syrien. Det var ett återtag, som jämförts både med Xenofons och hans tiotusens och med Napoleons från Moskva. En tredjedel av trupperna gick förlorade, bland dem 22,000 oersättliga legionärer, vilkas förlust möjligen blev ödesdiger för Antonius fem år senare mot Octavianus.

Regleringen av östgränsproblemet tillföll således i stället efter Actium den segrande Augustus. De militära resurser, som stodo denne till buds omedelbart efter Antonius' och Kleopatras undergång, skulle otvivelaktigt i och för sig ha möjliggjort ett återupptagande av erövringspolitiken. Men de båda föregående försöken hade visat företagets svårighet, och Augustus ville av statsfinansiella och inrikespolitiska skäl genomföra en avsevärd reduktion av den romerska armén ända ned till 25 legioner. Rekonstruktionen inom riket brådskade. Framför allt stred en stor expansionspolitik österut mot den konservativa, västerländska ideologi, som Augustus hyllade. En maktexpansion i Alexanders fotspår genom Mesopotamien och Iran skulle ovillkorligen flytta rikets tyngdpunkt från Italien till Balkan eller ända till Antiokia och Alexandria. Det var en konsekvens, som Cæsar måhända hade varit redo att taga, men den skulle ha inneburit undergången för det gamla romerska samhället och dess ideal, som Augustus gjort till sina. Man skulle här kanske kunna draga en parallell med Bismarcks delvis av preussiska och protestantiska hänsyn förestavade obenägenhet att införliva Österrike med Tyska riket.

Så blev Augustus' politik i stället att konsolidera imperiet som ett Medelhavsvälde, att nöja sig med den östgräns, som Pompejus

vunnit, och att åtminstone t. v. söka trygga den mot parterna medelst en rad av Rom avhängiga buffertstater.

Å andra sidan kunde sakerna gentemot stormakten i öster ej lämnas som de voro år 31 f. Kr. Redan prestigeskäl gjorde en upprättelse för Crassus' och Antonius' nederlag nödvändig i någon form. I kedjan av vasallstater måste vidare Armenien, som numera befann sig helt under partiskt inflytande, utgöra den viktigaste länken. Augustus lyckades också förverkliga dessa önskemål med hjälp av skicklig, på en gång fast och försonlig politik, i sista omgången understödd med kraftiga truppkoncentrationer och ytterligare understruken medelst förekomsten av ett helt knippe partiska och armeniska tronpretendenter på romersk mark; även här ligger en jämförelse med engelsk taktik i Indien nära. År 20 kom det till en uppgörelse med storkonungen. De erövrade romerska fälttecknen återställdes, och en romersk protegé installerades på Armeniens något rankiga tron.

Augustus hade vunnit sitt mål, och hans propaganda försummade ej att i bokstavligaste mening slå mynt av framgången mot segrarna från Carrhæ. Bekanta äro hans denarer och guldmynt med knäböjande parter, återlämnande de romerska fälttecknen, och de stolta inskrifterna *Signis receptis* och *Armenia capta*. På den ståtliga Augustusstatyn från Livias villa vid Primaporta visar bröstharneskets mittparti ånyo fälttecknens återställande. Hur betryggande den uppnådda uppgörelsen i öster ansågs vara, framgår av den fördelning av legionerna, som nu för lång tid framåt blev bestående. Medan åtta lågo vid Rhen och sju i Donauländerna, skulle de fyra syriska räcka för hela östgränsen.

Augustus' politik blev med ett kort avbrott riktningsgivande för 135 år. Dess realpolitiskt viktigaste men samtidigt svagaste moment var skyddsherraväldet över Armenien. Detta land hade goda kommunikationer såväl med Medien och Mesopotamien som med det romerska Cappadocien. Ur parternas synpunkt kunde den romerska lydstaten Armenien te sig som en infallspört mot rikets kärnländer; man hade inte glömt Crassus och Antonius. Armenien blev därför ett ideligen återkommande tvistefråga mellan de båda stormakterna. Den romerska politiken led därjämte av att armenierna i allmänhet hade sina sympatier på den partiska sidan. Detta var så mycket naturligare, som Armenien till sin statsorganisation och kultur var iraniserat och dess aristokrati hade starka iranska inslag. Att placera Roms skyddslingar på dess tron var i allmänhet ganska lätt, att hålla dem kvar där så mycket svårare.

Den armeniska politiken var således i längden svår att fullfölja enligt Augustus' linjer. Den ledde till dyrbara ingripanden, och de styrande i Rom måste ofta överväga de andra tänkbara alternativen — annexion och fullständigt uppgivande av Armenien, bägge i sin tur förbundna med allvarliga risker. Det förra måste av strategiska skäl draga med sig gränsens framflyttning även i Mesopotamien och därmed ett stort parterkrig, det senare innebära en prestigeförlust, som kunde vara farlig såväl inåt som utåt.

Även i ett annat avseende led denna politik av en viss inre motsägelse. Den strida och djupt nedskurna övre Eufkrat var för dåtida förhållanden en utmärkt militärgräns, men ur ekonomisk, historisk och kulturell synpunkt markerade floden ingen klar skillnad. »Den bördiga halvmånen» har långt tidigare — och även senare — utgjort en enhet. Hellenismen hade, som redan framhållits, viktiga, alltjämt levande utlöpare långt österut. Eufkratgränsen var måhända den bästa gräns, som ett Medelhavsvälde under de givna förhållandena kunde upprätta i öster, men idealisk var den inte.

Under Tiberius fullföljdes Augustus' parterpolitik med kraft och auktoritet, och positionen stärktes genom annexion av Cappadocien och Commagene. Men under Caligula och Claudius släpptes dessa provinser, och Armenien kom ånyo under partiskt inflytande. Det var till denna åtminstone till synes hotande situation, som vid 50-talets mitt Nero och hans dåvarande rådgivare, Seneca och Burrus, hade att taga ställning, allra helst som en allmän antiromersk reaktion förefaller ha varit skönjbar inom parterriket.

Neros beslut blev att med en stor militär kraftutveckling återupprätta Roms prestige och dess överhöghet i Armenien. Befälet gavs åt en erfaren och duglig fältherre, Corbulo, och tack vare inre oro i parterriket hade denne till en början fria händer mot Armenien. Svårigheten var i stället den omfattande demoralisation, som regelbundet under fredstid förstörde legionerna i det yppiga Syrien, antikens stora nöjescentrum — miljön för Frödings »I Daphne».

Syftet med Corbulos fälttåg var att återupprätta Roms överhöghet i Armenien. Till en början gick allt programenligt, och en romersk protegé installerades. Men efter någon tid började denne ofreda parterna. Resultatet blev en partisk invasion av Armenien; de romerska trupperna lämnade landet, och den nye konungen föll. Inför en sådan händelseutveckling ändrade Nero sitt beslut och

bestämde sig för att annektera Armenien. För att utföra denna politik sändes en ny fältherre, men denne led svåra motgångar och nödgades till en skymflig kapitulation och reträtt över Euftrat. Efter ett nytt fälttåg slöt kriget med en kompromisslösning, som hade skymtat redan i dess början. Armeniens krona stannade hos en partisk prins, men denne företog en högtidlig resa till Rom för att mottaga den ur Neros egna händer. Armenien blev alltså en arsaidisk sekundogenitur ehuru formellt under romersk överhöghet. På denna basis bevarades freden under mer än femtio år.

Under den flaviska tiden stärktes Roms ställning såtillvida, att Vespasianus återupptog Tiberius' politik och annekterade en rad smärre lydstaten i Mindre Asien och Syrien. De förvandlades till provinser med romerska garnisoner. Militärvägar anlades; antalet legioner i östern ökades först till sex och sedan till åtta.

Denna penetration av gränsområdena skapade förutsättningar för att återupptaga Cæsars och Antonius' erövringspolitik. Detta var inte Vespasianus' avsikt, men enligt skalden Statius lär Domitianus ha hyst dylika planer. På allvar upptogs de av den store fältherre, som några år senare besteg tronen. Trajanus fann motiv till ett angrepp på parterna dels i den eviga armeniska frågan, dels i partiska stämplingar med dakerna under dessas krig mot Rom. Hans införlivning av arabiska områden med imperiet hade ytterligare förbättrat utgångsläget för fälttåget.

Trajanus' planer gingo långt. Han ville göra Armenien och hela Tvåflodslandet till romerska provinser men därtill sannolikt även förvandla själva Iran till ett romerskt protektorat. Militärt blev hans företag en lysande framgång under åren 114—115, till en början närmast av militärpromenadens karaktär. Själva krigets förlopp erbjuder svårlösta kronologiska problem, och mycket av detaljerna i dess gång äro alltjämt oklara. Armenien, Mesopotamien, Assyrien och Babylonien med Seleucia och Ktesifon, stor-konungens vinterresidens, ockuperades och förvandlades till provinser. Persiska viken uppnåddes, och sjövägen till Indien stod alltså öppen. En romersk klient designades för tronen i parterriket eller stora delar därav.

Men bladet vände sig hastigt; man påminner sig Carl X Gustafs polska krig eller Napoleons spanska. En stark romarfientlig reaktion framträdde, och omfattande resningar utbröto 116 i de erövrade områdena. De voro icke krossade, när Trajanus dog 117. Man har tidigare ansett, att det var Hadrianus, som avvecklade företrädarens erövringsprogram, uppgav alla de nya provinserna och

lämnade den legitima partiska regimen i fred. Ett fynd i Dura-Europos visar emellertid, att i varje fall hela södra Mesopotamien ånyo var under partisk styrelse redan före Trajanus' död. Men det är oklart, om detta verkligen innebar en partisk återerövring eller endast, att en partisk vasallstat under Rom upprättats i Mesopotamien i stället för en eller flera av de nyss proklamerade provinserna. I alla händelser betecknar förhållandet ett svårt bakslag för den trajanska politiken.

Det förblivande resultatet av Trajanus' fälttåg blev således blott, att det romerska inflytandet till en tid åter dominerade i Armenien och att nordvästra Mesopotamien knöts närmare till romariket. Detta romerska protektorat över delar av Nordmesopotamien uppfattades i parterriket som ett intrång och ett hot. Mot slutet av Antoninus Pius' regering hotade än en gång en öppen brytning över Armenien. År 162 förklarade så storkonungen krig och gick till angrepp mot både Armenien och Syrien. Parterna hemförde stora inledningsframgångar. Roms motaktion kom nominellt att ledas av Marcus Aurelius' medkejsare Lucius Verus och förlöpte till stor del efter mönster av Trajanus' fälttåg. Armenien blev än en gång en romersk lydstat, större delen av Mesopotamien med Ktesifon ockuperades återigen. Men detta krig, om vilket vi f. ö. äro alldeles särskilt illa underrättade, bragte intet avgörande; möjligen var det den beryktade svåra pestepidemin, som avbröt det romerska fälttåget. Man återgick i stort sett till läget på Hadrianus' tid. Dura-Europos var från 160-talets mitt i nära hundra år en romersk fästning och garnisonsort.

Ännu en gång skulle det komma till en konflikt i stort. Under den allmänna oredan efter mordet på Commodus år 192 hade parterna gett ett visst stöd åt Septimius Severus' främste motkandidat, Pescennius Niger. De hade därjämte försökt utnyttja situationen till att återtaga Nordmesopotamien. Efter sin seger över Niger har Severus möjligen övervägt att återgå till Trajanus' expansionspolitik. I två omgångar förde han krig med parterna. Även nu intogs större delen av Mesopotamien. Men några varaktiga erövringar gjordes ej heller denna gång. Det hela fick åtminstone i eftervärldens ögon karaktär av en demonstration inför både Rom och parterna av kejsarens makt. Det enda bestående resultatet var, att norra Mesopotamien nu formligen organiserades som provins med det strategiskt viktiga Nisibis som huvudstad.

Bägge motståndarna voro vid denna tid svårt skakade av inre

oro. I Roms historia bilda de sjuttio åren från Septimius Severus till Diocletianus soldatkejsarnas tid med dess ständiga konvulsioner. Den ekonomiska tillbakagången försvagade även imperiets yttre slagkraft. Den arsaidiska regimens auktoritet åter hade ohjälpligt förstörts av dess gång på gång ådagalagda oförmåga att trygga rikets gränser och t. o. m. dess huvudstad mot de romerska invasionerna. En nationell iransk reaktion var på väg, av skarpare art än den, som även de senare arsaiderna hade representerat. Den vacklande partiska regimen skulle dock uppleva en sista framgång. Det krig, som Caracalla inledde, veterligen blott för att kopiera Alexander, blev för Rom ett särdeles snöpligt misslyckande. En partisk återerövring av Mesopotamien kunde numera synas vara en tidsfråga.

Men arsaidernas timglas var utrunnet. Endast några få år efter denna framgång började de inre omvälvningar, som vid 220-talets mitt skulle medföra deras undergång och det sasanidiska rikets upprättande. Som framgått av den föregående skildringen, övertogo de nya makthavarna olösta problem såväl i Armenien som i Mesopotamien. Det sasanidiska väldets större styrka och mer koncentrerade maktresurser skulle under den senare kejsartiden göra Eufratgränsen — vid sidan av Donaulinjen — till en livsfråga för Rom på ett sätt, som den aldrig hade varit under det lösare sammanfogade och nationellt mindre enhetliga parterrikets tid.
